

NAZİM AXUNDOVUN BIBLIOQRAFİK FƏALİYYƏTİ

Filologiya elmləri doktoru, professor Nazim Axundov elmi-pedaqoji fəaliyyətlə yanaşı, milli biblioqrafiyanın inkişafında da yaxından iştirak etmişdir. Onun apardığı tədqiqatlar Azərbaycan dövrü mətbuatının, xüsusilə, satira jurnallarının nəşri tarixilə, ədəbiyyatşünaslığın müxtəlif problemləri ilə bağlı olmuş və bu, özünü alimin biblioqrafik fəaliyyətində də büruzə vermişdir. Onun biblioqrafik fəaliyyəti çoxcəhətli olub, elmi işçilərin biblioqrafik təminatında mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Nazim Axundovun 20-dən çox kitabı çap olunmuşdur ki, bunlardan da 11-i bilavasitə biblioqrafik göstəricilərdir. İlk göstəricisini 1947-ci ildə (Cəfər Cabbarlı: Qısa ədəbiyyat göstəricisi) çap etdirən alim ömrünün sonuna kimi bu işi peşəkar biblioqraf səviyyəsində davam etdirmiş və Azərbaycan biblioqrafiyasının inkişafına öz təsirini göstərmişdir. Onun tərtib etdiyi elmi-köməkçi və tövsiyə xarakterli göstəricilər bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslığa, Azərbaycan dövrü mətbuatına həsr olunmuş biblioqrafik vəsaitlərdir. Bu vəsaitləri üç qrupa bölmək olar: şəxsi göstəricilər; ədəbiyyatşünaslığa dair sahəvi göstəricilər; dövrü mətbuata dair biblioqrafik göstəricilər.

«Cəfər Cabbarlı» adlı qısa ədəbiyyat göstəricisi 1947-ci ildə nəşr edilmişdir. Bu əsər eyni zamanda müəllifin ilk mətbu əsəridir. Göstərici yazıçı haqqında qısa məlumatla başlayır və sonra onun 1932-1946-cı illər arasında nəşr olunmuş əsərləri haqqında biblioqrafik məlumatları əks etdirir. Burada C. Cabbarlının Azərbaycan dilində olan əsərləri, tərcümələri və onun haqqındakı ədəbiyyat verilmişdir.

«Mirzə Fətəli Axundov» adlı müxtəsər ədəbiyyat göstəricisi 1948-ci ildə çapdan çıxmışdır(11). Quruluş etibarilə əvvəlki göstəricini xatırladan bu biblioqrafik vəsaitdə əvvəlcə ədibin Azər-

baycan dilində olan əsərləri və haqqında ədəbiyyat, daha sonra isə rus dilinə tərcümə olunmuş əsərləri verilmişdir. Lakin vəsaitdə «Xəbərlər»də, «Elmi əsərlər»də çap olunmuş materialların verilməsi, annotasiyanın tətbiq edilməməsi göstəricinin metodikasına, məqsədinə, oxucu istiqamətinə uyğun deyildir (6, s.13).

Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi Səməd Vurğuna həsr edilmiş göstərici (12) əvvəlkilərə nisbətən həcm etibarilə daha böyük vəsaitdir. Burada şairin həm kitab şəklində çıxmış əsərləri, həm də dövrü mətbuat səhifələrində dərc olunmuş əsərləri əhatə olunmuşdur. Tərtibçi tərəfindən yazılmış qısa girişdən sonra S.Vurğunun tərcümeyi-halına aid tarixi məlumatlar verilmişdir. «Əsərləri» hissəsində əvvəlcə kitab şəklində çıxmış 10 adda əsərinin təsviri verilmiş, daha sonra material ədəbi janrlara görə qruplaşdırılmışdır. Bundan sonra həyat və yaradıcılığı haqqındakı ədəbiyyat göstərilir ki, bu da iki hissəyə ayrılmışdır. I. Həyatı ; II. Yaradıcılığı.

Göstəricidəki bütün bölmələrdə bibliografik yazıların düzülüşündə xronoloji prinsipə riayət olunmuşdur. Bu şairin əsərlərinin nəşri tarixini izləməyə imkan verməklə yanaşı, onun yaradıcılığının inkişaf mərhələlərini də öyrənməyə şərait yaratmış olur. Ayrı-ayrı əsərlərinin nəşrini göstərən analitik təsvirdə bu daha aydın diqqəti cəlb edir.

Bu göstərici haqqında müxtəlif rəylər çıxmışdır (9;10). Həmin rəylərə münasibətini bildiren Ə.Xələfov qeyd edir ki, göstərici haqqında fikir söyləyərkən onun növünü, oxucu istiqamətini nəzərə almaq lazımdır. Bir göstəricidə müxtəlif dillərdə çap edilmiş materialların əhatə edilməsini tələb etmək düzgün deyildir və bunu vəsaitin ciddi qüsuru hesab etmək olmaz. Çünki həmin bibliografik göstəricinin tərtibində ədibin bir dildə olan əsərlərini və haqqında materialları əhatə etmək məqsədi güdülmüşdür (7, s.3-8).

Bu göstərici bibliografiyaləşdirmanın metodikası nöqtəyindən nəzərdən düzgün tərtib olunmuş, şairin yaradıcılığının öyrənilməsində öz böyük rolunu oynamış və indi də əhəmiyyətini itirməmişdir (4, s.56).

S.Vurğun əsərlərinin nəşr tarixinin öyrənilməsində həqiqətən də böyük əhəmiyyəti olan göstəricidə köməkçi aparat kimi, sonda S.Vurğun əsərlərinin əlifba göstəricisi (janrlar üzrə) və haqqında yazmış müəlliflərin əlifba göstəricisi tərtib olunmuşdur ki, bu da müvafiq axtarışın aparılmasını, göstəricidən istifadəni xeyli asanlaşdırır.

N.Axundovun S.Vurğun haqqında tərtib etdiyi digər bibliografik göstərici 1965-ci ildə «Azərbaycanın elm və mədəniyyət xadimləri» seriyası ilə Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi kitabxanası tərəfindən buraxılmışdır. Həmin nəşrin redaktorları akademik M.A.Dadaşzadə və xalq şairi B.Vahabzadə olmuşlar.

Əvvəlki göstəricidən 16 il sonra çap olunmuş bu bibliografik əsər daha mükəmməldir. O, quruluş etibarilə, demək olar ki, əvvəlki göstəricini xatırladır. Bununla belə bir sıra fərqli cəhətləri də vardır. Burada əvvəlcə Səməd Vurğunun həyat və yaradıcılığı haqqında məlumat verilmiş, daha sonra onun həyat və fəaliyyətinin əsas tarixləri göstərilmişdir. Fikrimizcə, bunlar biri-digərini təkrarladığından, onlardan birini vermək daha məqsədəuyğun idi.

Göstəricidə əsərləri yenə də janrlara görə ayrılmış (şeyrləri, poemaları, dram əsərləri, tərcümələri və s.) və daxildə nəşr tarixinə görə ardıcıl şəkildə qruplaşdırılmışdır. Qeyd etdiyimiz kimi, belə düzülüş şairin əsərlərinin nəşr tarixini izləmək baxımından olduqca məqsədəuyğundur.

Burada yalnız «Ədəbi tənqidi məqalələri və publisistikası» və «Səməd Vurğun yaradıcılığına dair ədəbiyyat» bölmələrində, nədənsə, Azərbaycan dilində olan materiallarla yanaşı, rus dilində olan ədəbiyyat da verilmişdir. Başqa bölmələrdə rus dilində olan əsərlərin əks olunmadığı halda, yalnız bu iki bölmədə belə ədəbiyyatın nə məqsədlə verildiyi tərtibçi tərəfindən izah edilməmişdir. Çox düzgün olaraq Ə.Xələfov məsələnin belə yarımçıq qaldığını və əvvəlki göstəricidən fərqli cəhətlərinin oxucuların nəzər diqqətinə çatdırılmamasını bibliografik vəsaitin başlıca nöqsanı hesab edir (7.-s.7).

Bibliografik göstəricinin sonunda ondan istifadəni asanlaşdırmaq məqsədilə «Səməd Vurğun əsərlərinin əlifba göstəricisi» (Azərbaycan və rus dillərində) və «Adlar göstəricisi» tərtib olunmuşdur. Qeyd edək ki, şairin həyat və yaradıcılığı haqqında yazılmış ədəbiyyatın əlifba prinsipi əsasında düzüldüyünü nəzərə alsaq, sonuncu köməkçi aparatın da verilməsinin məqsəduyğun olmadığını görə bilərik.

Bütün bunlara baxmayaraq, hər iki göstərici Səməd Vurğun əsərlərinin nəşri tarixinin öyrənilməsində, oxucuların S.Vurğun yaradıcılığı ilə bağlı müxtəlif sorğularının öyrənilməsində böyük əhəmiyyət kəsb edirlər.

N.Axundov C.Cabbarlı haqqında qısa ədəbiyyat göstəricisindən başqa ədibə həsr olunmuş daha iki bibliografik göstərici (1; 2) tərtib etmişdir. 1950-ci ildə M.F.Axundov adına Dövlət kitabxanası tərəfindən çap edilmiş göstəricinin redaktoru K.Məmmədovdur. Göstərici həm Azərbaycan, həm də rus dilində olan materialları əhatə edir. Kiçik girişdə qeyd olunur ki, bu bibliografik vəsait yazıcının həyat və fəaliyyətini, yaradıcılığını daha geniş və ətraflı öyrənmək üçün oxuculara yardım məqsədini daşıyır.

Göstəricidə ilk əvvəl C.Cabbarlının ayrıca nəşr olunmuş kitabları xronoloji ardıcılıqla düzülmüş və onların hər birinin mündəricatı açılmışdır. Daha sonra şeirləri, felyetonları, hekayələri, dramları, məqalələri adlı yarım bölmələr verilmiş və bunların daxilində hər bir əsərin bütün nəşrləri göstərilməklə yanaşı bibliografik yazıların düzülüşündə yenə də xronoloji prinsip əsas götürülmüşdür.

«C.Cabbarlı haqqında ədəbiyyat» adlı ikinci əsas bölmə özü-özlüyündə müxtəlif yarım bölmələrə ayrılmışdır: 1.C.Cabbarlının ölümü münasibətilə ictimaiyyətin təəssüratı; 2.C.Cabbarlının tərcümeyi-halına aid material; 3.C.Cabbarlının yaradıcılığı haqqında; 4. C.Cabbarlının ayrı-ayrı əsərləri haqqında məqalə və rəylər; 5.C.Cabbarlının pyesləri səhnədə.

Göründüyü kimi, başqalarından fərqli olaraq, bu göstəricidə C.Cabbarlının həyat və yaradıcılığı ilə bağlı ədəbiyyat qarışıq

yox, dəqiqləşdirilərək ayrı-ayrı sahələr üzrə qruplaşdırılmış və hər birinin daxilində bibliografik yazıların düzülüşündə yenə də xronoloji prinsipə üstünlük verilmişdir.

Rus dilində C.Cabbarlının əsərlərini və haqqında olan ədəbiyyatı əhatə edən hissədə də materialların qruplaşdırılmasında, düzülüşündə eyni quruluş prinsipi tətbiq olunmuşdur.

Göstəricidə köməkçi aparat kimi həm Azərbaycan, həm də rus dillərində Cəfər Cabbarlının əsərlərinin və haqqında yazan müəlliflərin əlifba siyahısı verilmişdir. Lakin bibliografik yazılar göstəricidə nömrələnmədiyindən burada nə əsərin, nə də müəllifin qarşısında heç bir qeyd, yəni sıra nömrəsi, yaxud səhifə göstərilməmişdir. Belə halda onlar köməkçi aparat deyil, adi siyahıdır və bu şəkildə verilməsinin heç bir əhəmiyyəti yoxdur. Məhz bunu göstəricinin ən başlıca nöqsan cəhəti kimi qeyd etmək olar.

C.Cabbarlı haqqında 1965-ci ildə çap olunmuş üçüncü göstərici Azərbaycan Dövlət Kitab Palatası tərəfindən buraxılmışdır. Göstəriciyə yazılmış girişdə qeyd olunur ki, görkəmli dramaturq C.Cabbarlıya həsr olunmuş əvvəlki bibliografik göstəricinin nəşrindən 15 il keçir. Buna görə də oxucu və tədqiqatçılara kömək məqsədilə Kitab Palatası C.Cabbarlı göstəricisinin daha da təkmilləşdirilmiş yeni nəşrini çap edir. Göstəricidə Azərbaycanın istedadlı yazıcısının Azərbaycan və rus dillərindəki əsərlərinin əsas nəşrləri və onun haqqında olan ədəbiyyat əks olunmuş, öz aktuallığını itirmiş mənbələr isə buraya daxil edilməmişdir. Həmin mənbələrin hansı olduğu göstərilir.

Quruluş etibarilə bu göstərici də əvvəlki kimidir. Yalnız C.Cabbarlı haqqında olan ədəbiyyat ayrı-ayrı bölmələr üzrə deyil, bir yerdə qarışıq verilmiş və əlifba prinsipi əsasında düzülmüşdür.

Təəssüf ki, əvvəlki göstəricinin tərtibində buraxılmış nöqsanlar burada yenidən təkrarlanır. Belə ki, «C.Cabbarlı əsərlərinin əlifba göstəricisi» və «Müəlliflərin göstəricisi» kimi verilmiş köməkçi aparat heç də axtarış funksiyasını asanlaşdırmaq imkanına malik deyil. Çünki onlar adi siyahı olub, heç bir axtarış əlamətini əks etdirmirlər.

Nazim Axundovun tərtib etdiyi şəxsi göstəricilərdən bir Azərbaycanın görkəmli satirik şairi Mirzə Ələkbər Sabirə həsr olunmuşdur (8). M.F.Axundov adına Dövlət kitabxanası tərəfindən çap olunmuş bu göstəricinin redaktoru Ə.H.Qəbriyyətdir. Göstəricinin əvvəlində tərtibçinin verdiyi «Bir neçə söz» adlı müqəddimədən aydın olur ki, bu bibliografik vəsait M.Ə.Sabirin irsini tədqiq etmək və öyrənmək istəyən elmi işçilərə, müəllimlərə, tələbələrə və digər oxuculara kömək məqsədilə tərtib olunmuşdur. Göstərici M.Ə.Sabirin rus dilinə tərcümə edilib çap olunmuş bir neçə kitabı (7 adda) və onun haqqında yazılmış materiallar müstəsna olmaqla ancaq şairin Azərbaycan dilində olan əsərlərini və onun haqqındakı ədəbiyyatı əhatə edir.

Bibliografik göstəricidə M.Ə.Sabirin həyatı haqqında verilən qısa bibliografik məlumatda şairin mətbuatda iştirakı və imzalarını göstərən cədvəl verilmişdir. Cədvəldən aydın olur ki, şair hansı imzalarla hansı qəzet və jurnallarda öz əsərlərini çap etdirmişdir. Ümumiyyətlə, cədvəldə Sabirin 53 imzası göstərilmişdir.

Göstərici «M.Ə.Sabirin əsərləri» və «M.Ə.Sabir haqqında» adlanan iki hissədən ibarətdir. Birinci hissədə bibliografik yazıların düzülüşündə xronoloji, ikinci hissədə isə əlifba prinsipi əsas götürülmüşdür.

689 adda əsər haqqında məlumat verən bu göstəricidən istifadəni asanlaşdırmaq məqsədilə köməkçi aparat kimi sonda «M.Ə.Sabir əsərlərinin əlifba göstəricisi» və «Müəlliflərin siyahısı» verilmişdir. Əgər birinci köməkçi göstərici vəsaitdə M.Ə.Sabirin əsərləri üzrə axtarışa yardım edirsə, ikinci köməkçi göstəricinin məqsədi aydın deyil. Çünki burada yalnız müəlliflərin əlifba üzrə düzülüb, onların qarşısında isə heç bir istiqamətləndirici qeyd (sıra nömrəsi) göstərilməmişdir. Əgər Sabir haqqında ədəbiyyatın əlifba üzrə düzüldüyünü nəzərə alsaq, ümumiyyətlə belə bir göstəricinin (həm də düzgün olmayan) verilməsi tamamilə məqsəda uyğun deyil.

Bununla belə, tərtibçi Mirzə Ələkbər Sabir göstəricisini tərtib edərkən professor Z.H.Əliyevin qeyd etdiyi kimi «geniş tədqiq

qat işi aparmış və nəticədə şairin əsərlərinin nəşr edildiyi bütün mənbələr haqqında məlumat verə bilmişdir»(4, s.24).

Göstəricidə 1920-1975-ci illərdə ədəbiyyatşünaslığa dair Azərbaycan dilində nəşr olunmuş çoxlu sayda monoqrafiya, kitab, kitabça, dövrü və ardı davam edən nəşrlərdə dərc edilmiş məqalələr haqqında bibliografik məlumat verilir.

Respublikamızda ədəbiyyatşünaslıq elminin inkişafını öyrənmək baxımından əvəzsiz əhəmiyyətə malik olan bu göstərici «Tərtibçilərdən» adlı müqəddimədən, «Qəbul olunmuş ixtisarlardan», «Azərbaycan sovet ədəbiyyatşünaslığı» adlı məqalədən və «Bibliografik göstərici» hissəsindən ibarətdir.

Müqəddimədə tərtibçilər bibliografik vəsaitin məqsəd və oxucu istiqaməti haqqında məlumat verir və göstəricinin quruluşu açıqlanır.

Məqalədə 1920-1975-ci illərdə Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının inkişafı, ədəbiyyat tarixi və nəzəriyyəsi, ədəbi tənqid sahəsində əldə edilmiş nailiyyətlər açıqlanır.

Göstərici hissəsində materiallar «Azərbaycan sovet ədəbiyyatşünaslığının əsərləri», «Xronika, redaksiya məqalələri» və «Dissertasiyalar» kimi bölmələrdə qruplaşdırılmışdır. Daxildə müəlliflərin soy adlarının əlifbası üzrə qruplaşma aparılmış, sonra redaksiya məqalələri verilmişdir. Burada Azərbaycan ədəbiyyatına dair müdafiə olunmuş namizədlik və doktorluq dissertasiyalarının siyahısı da öz əksini tapmışdır.

Vəsaitdən istifadəni asanlaşdırmaq üçün, qeyd etdiyimiz kimi göstəricinin əvvəlində qəbul edilmiş ixtisarlardan siyahısı verilmiş və sonda köməkçi «Adlar göstəricisi» tərtib olunmuşdur.

Göstərici haqqında çıxmış rəydə (3) və bəzi mənbələrdə onun müsbət cəhətləri ilə yanaşı nöqsanları da göstərilir. Ə.Xələfov qeyd edir ki, vəsaitə daxil ediləcək ədəbiyyatşünasların, tənqidçilərin adlarının əhatə dairəsi, onların sayı müəyyənləşdirilməli və hansı əsərlərinin daxil edilməsi meyarı dəqiqləşdirilməli idi (5, s.40-42). Çünki buraya göstəricinin mövzusu ilə heç bir əlaqəsi olmayan müəlliflərin əsərləri də daxil edilmişdir. Eyni

zamanda mövcud şəxsi göstəricilərə də isnad vermək, onlara öz münasibətlərini bildirmək məqsədəuyğun idi.

Bununla belə, bu göstərici ədəbiyyatşünasların və bu sahə ilə maraqlanan digər oxucuların sorğularınının ödənilməsində böyük əhəmiyyətə malikdir.

N.Axundovun tərtib etdiyi göstəricilərin bir qismi dövrü mətbuata həsr olunmuş göstəricilərdir. Dövrü mətbuata həsr olunmuş göstəricilər həm ümumi xarakterli, həm də analitik, yəni dövrü nəşrin məzmununu açan biblioqrafik vəsaitlərdir.

«Azərbaycan dövrü mətbuati» göstəricisi (1965; 1987) 1832-1920-ci illərdə çap olunmuş Azərbaycan qəzet və jurnalları haqqında biblioqrafik məlumat verirsə, «Hümmət» qəzetinin izahlı biblioqrafiyası» (1987) həmin qəzətdə dərc olunmuş məqalələrin annotasiyalı siyahısını əks etdirir.

N.Axundovun biblioqrafik göstəricilər tərtib etməklə yanaşı, bir sıra biblioqrafik vəsaitlərin redaktoru da olmuşdur. Məsələn, «Məmməd Səid Ordubadi» (1975), «Süleyman Rüstəm» (1950), «Azərbaycan» jurnalının biblioqrafiyası (1923-1972)» (1973) və s.

N.Axundovun yaradıcılığının öyrənilməsi göstərir ki, o, ədəbiyyatşünas-alim olmaqla yanaşı, əməli biblioqrafik fəaliyyət sahəsində də məhsuldar çalışmış və onun tərtib etdiyi biblioqrafik göstəricilər bu gün də öz məlumat əhəmiyyətini saxlamaqla, müvafiq oxucu sorğularınının ödənilməsində böyük əhəmiyyət kəsb edirlər.

ƏDƏBİYYAT

1. Cəfər Cabbarlı: *Biblioqrafik göstərici* /Red.: K.Məmmədov.-B., 1950.-64 s.

2. Cəfər Cabbarlı: *Biblioqrafik göstərici* /Red.: M.Fərzəliyev.-B., 1965.-108 s.

3. Əfəndiyev Ə. *Ədəbiyyatşünaslığa dair vəsait* //Ədəbiyyat və incəsənət.-1984.-25 may.

4. Əliyev Z.H. *Azərbaycan biblioqrafiyasının tarixi: Dərs vəsaiti*.-B., 1978.-78 s.

5. Xələfov Ə.T. *Bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslığın biblioqrafiyası*.-B., 1986.-79 s.

6. Xələfov Ə.T. *M.F.Axundov əsərlərinin bibliolqrafiyası haqqında* //Elmi əsərlər: *Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya ser.*-1972.-№1.-S.13-17.

7. Xələfov Ə.T. *Səməd Vurğun əsərlərinin biblioqrafiyası haqqında* //Elmi əsərlər: *Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya ser.*-1975.-№1.-S.3-8.

8. M.Ə.Sabir: *Biblioqrafiya* /Red.: Ə.H.Qəhrəmanov.-B., 1958.-109 s.

9. Mirəhmədov Ə. *Biblioqrafiya kitabçalarımız haqqında* //Kommünist.-1949.-30 iyul.

10. Mirəhmədov Ə. *Səməd Vurğun haqqında biblioqrafiya* //Ədəbiyyat qəzeti.-1949.-5 avqust.

11. Mirzə Fətəli Axundov: *Müxtəsər ədəbiyyat göstəricisi* /Red. A.N.Lerman.-B., 1948.-16 s.

12. Səməd Vurğun: *Biblioqrafiya* /Red.: M.S.Rzayev.-B., 1949.-51 s.

Гамза Гаджиева

БИБЛИОГРАФИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ НАЗИМА АХУНДОВА

РЕЗЮМЕ

Доктор филологических наук, профессор Н.Ахундов помимо научно-педагогической деятельности, так же занимался составлением библиографических указателей. Он является автором более 20-ти книг, из них 11 библиографические указатели.

В статье эти указатели с группированы и проанализирована методика составления. «Азербайджанская периодическая печать (1832-1920)» (1965; 1987), «Азербайджанское советское литературоведение: 1920-1975» (1983; соавтор), «М.А.Сабир» (1958), «Дж.Джаббарлы» (1950; 1965) и другие указатели имеют большое значение в развитии национальной библиографии.